

PETER SHERWOOD

A kétnyelvű gyerekszótár: szempontok, gondolatok, gondok

Hessky Regina, Mozsárné Magay Eszter, P. Márkus Katalin, Iker Bertalan
(szerkesztők, több szakértő bevonásával): Angol–magyar / Magyar–angol
gyerekszótár. [Szeded:] Grimm Kiadó, 2010. 462 p.¹

An English-Hungarian/Hungarian-English Dictionary for 7 to 12-Year-Olds: Problems and Perspectives

A new dictionary, probably the first of its kind for children in this age-group in Hungary, raises some fundamental issues in bilingual dictionary-making. The reviewer offers some preliminary observations, including the highlighting of the responsibilities of those involved in the production of the work and its approval as a textbook for use in Hungary's schools. While innovative and positive aspects of the work are welcomed, an estimated 15 to 20% of the English sentences in it are identified as being flawed, many of them seriously, and for a large number of these better alternatives are offered. After some of the latter were queried by the editor, the reviewer was generously given space to expand on certain aspects of his review, thus giving rise to something of a hybrid piece which concludes that the volume is in need of wide-ranging revision of its English material.

Tudjuk: az angol nyelv látványos és feltartóztathatatlan térhódítása egyre égetőbb kérdéssé teszi annak eredményesebb oktatását Magyarországon iskoláiban. Az pedig régi közhely, hogy minél korábban kezdjük egy idegen nyelv tanulását, annál nagyobbra növeljük az illető nyelv alapos elsajátításának esélyét. Mindenképpen üdvözlőnk kell tehát a tankönyvei és a nyelvtanulást segítő egyéb kiadványai révén egyre ismeretlenebbé váló szegedi Grimm Kiadó újdonságát, az angol–magyar / magyar–angol gyerekszótárt. Mivel hasonló tananyagok, kétnyelvű szótárak megjelenése a jövőben minden bizonnyal várható, ennek az úttörő jellegű műnek az elemzése kapcsán – gondolom – nem lesz haszontalan egy-két olyan szempont legalább futólagos megemlítése, melyekre a tananyagok, de különösen a szótárak készítésében szerintem eddig nem esett kellő hangsúly.

A legelső talán az angol nyelvi anyag kiválasztásának, a kétnyelvű szerkesztésnek az alapelvei. Tulajdonképpen mit jelent az, hogy egy szótár kétnyelvű? Mint akár a kétnyelvűnek tartott egyén esetében, a válasz nem is olyan magától értetődő, mint a laikus gondolná. Ha komolyan belegondolunk egy szótár kétnyelvűségének kérdésébe, az értelmezések meglehetősen széles skáláját kell tudomásul vennünk. Gondoljunk például a „kifordíthatóság” elvére: ha – mint ennek a szótárnak az esetében – a magyar–angol rész címszóként szerepelteti (mondjuk) a *vallás*, *vallásos* szavakat,

¹ A szótárt a kiadó küldte be recenziálásra (egy másik szótárral együtt). A recenziót a szerkesztőség kérte fel. Reagálásának súlya és terjedelme miatt döntöttünk – vele egyetértésben – úgy, hogy az írás „szemle-cikk” [review article] műfajában jelenik meg. – *A szerk.*

míg az angol–magyar részben a *religion*, *religious* nem található, ez vajon miképp értékelendő? Szerkesztői vagy tantervi ítélet a fogalmak relatív kulturális fontosságáról? Vagy a viszonylagos, passzív/aktív tudás kívánalmáról (ezen a nyelvtanulási fokon)? Pontatlanság, esetleg nemtörődomség? Vagy tényleg: egyáltalán nem számít, ilyesmit nem érdemes számon kérni?

Nem tartanám kevésbé fontosnak azonban ezzel összefüggően megvizsgálni az anyag anyanyelvi lektorálásának ügyét: például milyen szakképzettséggel illik rendelkeznie/rendelkezniük egy kétnyelvű szótár lektorának/lektorainak? Ennek a szótárnak az esetében a nevük alapján valószínűnek vélhető, hogy egy angol és két magyar anyanyelvű lektort alkalmaztak. A kérdés tehát úgy lenne megfogalmazható: *gyakorlatilag* hogyan osztották meg, végezték el a *kétnyelvű lektorálás* óriási felelősséggel járó, mindkét nyelv lehető legmagasabb fokú tudását igénylő munkáját? A felelőség kérdése azonban nem merül ki a szerkesztők, bevont szakemberek, pedagógusok, lektorok meglehetősen impozáns gárdájának egyénileg vagy akár együttesen kifejtett munkásságában. Magyarországon a kiadó, valamint – tananyagokkal kapcsolatban – az Oktatási Hivatal is szerepet, azaz felelősséget vállal az anyag hitelességét illetően, amikor azt kiadásra méltónak minősíti, ezzel mintegy szavatolva a mű minőségét a használói s jelen esetben a kötet megvételére utalt szülők széles körének a számára. Hiszen egy percre sem szabad szem elől vesztenünk a lényegét: az angol nyelv tanulásában első lépéseiket tevő gyerekek százainak, talán ezreinek szánt tankönyvről, kézikönyvről van szó, melynek pontosságát, megbízhatóságát az átlagos tanulónak (vagy szülőnek) aligha áll módjában – sőt: minden bizonnyal eszébe se jut – megkérdőjelezni.

Az alábbi, szokásosnál részletesebb elemzés ezeknek a meggondolásoknak a jegyében született, valamint abban a reményben, hogy segíti az illetékeseket a felvetett kérdések továbbgondolásában.

*

Az ismertető, vonzóan színes, 1021 grammot nyomó kötetet az Oktatási Hivatal 2010. március 26-án az általános iskola 2–6. évfolyama számára hivatalos, „tartós használatra készült” tankönyvvé nyilvánította. A hátsó borító szerint a mindkét irányt tartalmazó könyvben a célcsoportul vett gyerekek szinte teljes szókincsét lefedő, irányonként 3 000-nél több címszó és több mint 5 000 példa és kifejezés szerepel, szójegyzékkel kísért tematikus rajzokkal, valamint további több száz színes, szemléltető rajzzal, illetve illusztrált „országismereti információs ablakokkal”. Az angol címszavakat a kiejtésük követi, mégpedig azoknak brit angol RP (= Received Pronunciation), APhI (= IPA) átírású változatában, azonban kiejtési kulcs nélkül. Bevezetőül a szerkesztők 15–20 lapot szentelnek játékos és így könnyen emészthető alapvető beszéd-szituációknak, illetve nyelvtani magyarázatoknak. Azt is ki kell emelni, hogy a mai 7–12 éves gyerekek érdeklődési körét viszonylag széleskörűen figyelembe veszi a kötet, például SMS-üzenetekről is szól, azok gyakori rövidítéseiből is adván ízesítőt (pl. a 24. oldalon – noha magát az *SMS* címszót, vagy a *text* szó ennek megfelelő jelentését nem szerepelteti). A hagyományoknak megfelelően a függelékben található néhány hasznos táblázat, felsorolás: az Európai Unió országai, számok, mértékegységek s végül a brit angol nyelv rendhagyó igéi közül 123. Tehát minden külső jel arra

mutat, hogy hasznos, jól megtervezett és kidolgozott, noha talán meglehetősen vaskos nyelvi segédeszközzel van szó.

A kötetet lapozgatva azonban komoly csalódás ért, s igen meghökkenve kell felhívnom a figyelmet arra, hogy a szótár példaanyagában az angol nyelvet tanuló magyaroknak szinte minden alapvető hibája fellelhető. Aligha kell hangsúlyoznom, hogy ez milyen káros következményekkel jár a kezdő tanuló beidegződéseire. Vegyünk szemügyre néhányat!

A TANUL ebben a szótárban alapvető, ám szemantikai, szintaktikai és kulturális okokból bonyolult angol megfelelőket igénylő ige; fordítása a zöld szegélyes nyelvtani résszel kezdve legalább 13 példamondatban kifejezetten helytelen (lapszámok: 41, 59, 81, 89, 108, 116, 151, 272, 275, 341, 372, 425, 430). Jelen idejű alakjait ugyanis csak akkor lehet a LEARN igével visszaadni, ha *-ül/-ul* raggal ellátott nyelvnévvel használjuk; ha egyedül áll, csak a STUDY ige alkalmazható; ráadásul mindkettő leginkább folyamatos alakban használatos. Nagyjából tehát (az „r” az alábbiakban a *recte* ’helyesen’ rövidítése): 41 ’Tanulok’ nem *I am learning*, r: *I am studying*; 89 ’Folytasd a tanulást egészen hat óráig!’ nem *Continue learning until six o’clock*, r: *Keep studying until six o’clock* (azonban furcsállom a kifejezést, egyik nyelven sem tartanám szép példának); 108 ’Az unokatestvérem sokat tanul, még hétvégén is’, nem *My cousin learns a lot, even at weekends*, r: *My cousin does a lot of studying, even at weekends*; 151 ’Most tanulok’ nem *I am learning at the moment*, r: pl. *I am studying/working/doing my homework just now*; 372 ’Péter még tanul’ nem *Peter is still learning*, r: *Peter is still studying*, esetleg *Peter is still doing his homework*. (A *Peter is still learning* kb. azt jelenti, hogy Peter még kezdő, bármilyen értelemben/területen.) Ezzel szemben: 59 = 341 ’Tanulok angolul és franciául is’ nem *I learn English and also French*, r: *I’m learning both English and French*; 151 ’Az iskolában angolul tanulunk’ nem *We learn English at school*, r: *We are learning English at school*; 425 ’Angolul tanulok’ nem *I learn English*, r: *I’m learning English*. (Az *I’m studying English* elképzelhető ugyan, de inkább a nyelvre-kulturára mint tantárgyra alkalmazzák, tehát itt kevésbé ajánlott.) 430 ’Több barátom tanul angolul’ nem *Several of my friends learn English*, r: *Several of my friends are learning English*. A múlt idővel alkotott mondatokat pedig kulturális okokból egészen másként kell fordítani, így 81 = 275 ’Biztos vagyok benne, hogy ezt már tanultuk’ nem *I am certain that we have learned it before* hanem pl. *I’m sure we’ve already covered/done this in class*; illetve 116 = 272 ’Már befejeztem a tanulást’ nem *I have already finished learning*, hanem pl. *I’ve (already) done my homework*. Ebben a kontextusban a puszta (prepozíció nélkül használt) LEARN múlt ideje csak automatizált tudásra utal, s gyakran az igekötős ’megtanul’ valamely alakjával fordítandó (pl. *We learned the alphabet/a poem today*).

A TANUL ige megfeleltetése kapcsán merül föl leginkább az a – kulturális – probléma, hogy a magyar gyerekek iskolavilágáról beszélni (= lefordítani magyar kifejezéseket) nem egyenlő az angol és/vagy amerikai gyerekek iskolavilágában használható, csak hozzávetőlegesen párhuzamos kifejezések megadásával. Nem világos számomra, hogy ez a kérdés (1) tudatosult-e egyáltalán a szerkesztés folyamán, illetve (2) ha mégis, következetesen próbálták-e akár az egyik, akár a másik (két?) iskolavilágot tükröztetni. Ez persze kemény dió: minden bizonnyal kompromisszumra törekedtek, talán anélkül, hogy a kérdést önmaguk számára világosan megfogalmazták volna. Ez aztán bonyolódik a nyelvtan problémáival.

A KÖSZÖN ige is sok gondot okoz, hiszen a GREET erre nem használatos, s általában a helyzetnek megfelelő konkrét köszöntő formulával kell visszaadni. Nem jó tehát: 358 *Zsófi always greets the neighbours*, 435 *greet the elderly people*, ezek helyesen: *say(s) hello to somebody* stb.

Ide kívánczik még két elgondolkoztató, de menthetetlenül rossz példamondat, az EXPLORE alatt található COLUMBUS EXPLORED AMERICA, ami nem igaz, illetve az IRIGY alatt szereplő *Adj egy kicsit nekem, ne légy olyan irigy*, melynek ajánlott „fordítása” GIVE ME A BIT OF IT, DON’T BE SO ENVIOUS értelmezhetetlen.

Természetesen itt terjedelmi okokból nem térhetek ki minden hiba nyelvi-nyelvtanítási hátterére, de egy alapelvet azt hiszem minden pedagógus el tud fogadni, mégpedig azt, hogy SZÓTÁRBAN ROSSZ PÉLDÁT SZEREPELTETNI PEDAGÓGIAI BŰN. A továbbiakban tehát csupán ismertetem azokat a hibákat, esetleg kevésbé szerencsés megoldásokat, melyek nekem szemet szúrtak a kötet lapozgatása során, csak alkalmilag helyesbítve közülük egyeseket.

(1) Hemzseg a szótár a téves, alkalmasint a magyarból calque-ként átvett angol vonzatoktól, prepozícióktól, ismét már a „szegélyes” lapoktól kezdve: 22 *invitation for*, r: *invitation to*; 85 *at the cloakroom*, r: *in the cloakroom*; 88 *complaining about his stomachache*, r: *complaining of stomach ache*; 120 *in this farm*, r: *on this farm*; 120 *went out to the fresh air*, r: *out into the fresh air*; 168 *the highest mountain of the world*, r: *the world’s highest mountain*, esetleg: *the highest mountain in the world*; 175 *climbed onto the hill*, r: *climbed the hill*, esetleg: *climbed up the hill*; 176 *you will be late from school (!)*, r: *late for school*; 199 *rolled the tyre in the garage*, r: *into the garage*; 223 *Did you succeed writing the homework (!)*, r: *succeed in* (de stilsztikailag így sem túl jó); 252 *We went to the wrong direction (!)*, r: *in the wrong direction*; 265 *Mum read us about the animals*, r: *read to us*; 273 *a season ticket to the theatre*, r: *for the theatre*; 304 *killed all the flowers*, r: *killed off all the flowers*; 305 *tires mum*, r: *tires mum out*; 343 *we have to walk on the road*, r: *in the road* (= az úttesten); 48 *drew out his sword*, r: *drew his sword*; 364 *book fell from the shelf*, r: *fell off the shelf*; 365 *leaves fall down in autumn*, r: *fall in autumn* (lásd még: 367 *leaves are falling down from the oaktree*, r: *falling from*); 398 *butterfly flew onto the flower*, r: *landed on*; 398 *called the waiter*, r: *called the waiter over*; 412 *heard about the famous Wembley Stadium*, r: *heard of*; 415 *went sledging to the hill*, r: *on the hill*; 439 *slipped over on the ice*, r: *slipped on*, esetleg: *slipped and fell over on*; 442 *I picked flowers to mum (!)*, r: *for mum*; 444 *down the valley*, r: *down into the valley*. – A következő esetekben a magyar kifejezés mindössze két személyt implikál, az angol fordítás legalább hármat: 320 *We roasted chestnuts with my brother in winter*, 438 *We went to the market with dad*, itt tehát a ’we’ helyett a fordításban ’I’ használandó.

(2) Nagy számban találtam téves vonzatkeretet, szórendet, melyek szintén gyakori magyar tanulói hibák: 217 *Can you spell me your name*, r: *spell your name for me*; 231 *Adam threw the ball to me*, r: *threw me the ball*; 397 *tell me an example*, illetve *tell me an instance of*, r: *give me an example/instance of* (a TELL kemény dió, pl. helyes: *tell me a story*); 212 *dad bought a new pair of skis for me*, r: *bought me a new pair of skis*; 265 *Mum read us about the animals*, r: *vagy read to us about ...*, *vagy read us a story about ...*; 283 *Ottó introduced the American exchange student to us*, ill. 273 *Zoli*

introduced his friend to me, r: *introduced us/me to ...*; 435 *Misi sends his greetings to you*, r: *sends you his best wishes*, még jobb lenne: *asked to be remembered to you* (vö. még a GREET igéről írottakat, fentebb).

(3) Legalább 50 esetben észleltem névelő / 'some' hibát, illetve egyes szám / többes szám tévesztést. Ez persze hírhedten bonyolult terület. Pl. a kötet példáiban agyonszerpelletetett – esetleg gyermek-egészségügyi okokból is csökkentendő – CSOKOLÁDÉ angol megfelelőjénél néha kötelező a többes alak (a *box of chocolates*), néha nem (a *bar of chocolate*, de maibb: *a chocolate bar*); a névelő (nem) használata is igen nehezen sajátítható el. Azonban némely tükörfordítás kifejezetten hajmeresztő, ezeket itt is felkiáltójellel látom el (esetenként kettővel, sőt hárommal): 45 *one luggage* (!! már a „Használd helyesen az angol nyelvet!” részben); 55 *The teacher noted the absence*; 65 *Children are riding a horse* (!); 73 *I got a box of chocolate*; 100 *Dad will dig the garden in autumn*; 101 *It is a long distance between the school and the theatre* (!!); 102 *Divers found a wreckage in the sea* (!!); 104 *play the drum*; 106 *The school starts at eight*; 110 *I have eaten everything except chips* (!); 111 *My friends were in an extreme danger* (!!); 122 *Frogs are croaking*; 124 *I must get ten rolls for the breakfast*; 128 *Shall I grind coffee?* (!); 134 *We always watch hockey matches on the TV*; 153 *Telephone is a link between people* (!); 155 *a lovely countryside*; 173 *The scientists observe the behaviour of the animals*; 225 *Children are swinging on a rope*; 227 *Children are playing table tennis*; 228 *I like the taste of strawberry* (lásd még 426, ahol szintén többes szám kell); 248 *wellington* (csak többes számban létezik); 250 *I won and she was the third*; 265 *Milk often causes allergy*; 265 *Mum read us about the animals* (!); 276 *Luca has got a sensitive skin* (!); 278 *The cat hunts for mice* (!); 287 *The T-Rex was one of the largest dinosaurs*; 310 *Magnet attracts metal*; 313 fogszabályozó, r: *braces*; 320 *Lemon is rich in vitamin C*; 321 *Locomotive is driven by steam* (!); 324 *Our team gained the victory* (!); 326 *Children follow the family tradition*; 327 *We had a hamburger and chips for lunch*; 345 *were wearing fancy dresses*, r: *wearing/in fancy dress* (összetétel, többes száma nincs); 353 *The ship is in the port*; 394 *My favourite fruit is peach*; 396 *Kings and queens live in palace* (!, de esetleg nyomdahi-ba); 401 *Soldiers are shooting with rifles*; 412 *The sea water is salty* (!!); 418 *We cook jam out of plum* (!!); 426 *I like strawberry with whipped cream*; 431 *Tulips are lovely in Holland*; 439 *The umbrella protects us from the sun and rain*; 442 *Quick as a lightning* (!!); 449 *I had fresh roll with cheese* (!), r: *a fresh cheese roll*.

Egy-egy példát meg lehetne menteni – úgy-ahogy – adverbialis kiegészítéssel, pl. 448 *Bees are buzzing* helyett *Bees are buzzing in the garden*; ám az itt közölt, végzetesen leegyszerűsített, szinte mindig általánosítást kifejező, közhelyszerű, olykor a tautológiát-semmitmondást súroló mondatokban semmi esetre sem.

(4) Hetvennél több esetben találtam rossz fordítást vagy példamondatot, gyakran téves kollokációval, vélhetően magyar szavak, szerkezetek calque-szerű hatására: 57 *go to the sea*, r: *to the seaside*; 70 *a scar below his eye*, r: *below one eye*; 71 *The bridge binds the two banks of the river together* (!), lásd még 395 *We bind the boxes together* (egyik se jó, a *bind* ma már inkább elvontabb jelentéssel bír); 85 *I always clean my teeth*, r: *brush my teeth*; 87 *Dawson always comments on Bertha's shoes*, r: *is always making (unflattering) remarks about*; 88 *a letter of reply*, r: *a reply*; 89 = 279 *confectioner's shop* elavult, a brit cukrászda ma: *patisserie*; 89 *There is a big contrast*

between the two bicycles (!! , stiláris zagyaság); 98 *My father made the design for the new hospital*, r: *designed*; 101 *dish of strawberries*, r: *bowl*; 108 *You have to leave your shoes at the entry*, r: *at the entrance*; 109 *we take excursions*, r: *go on, vagy have/take trips*; 116 *I arrived first in the race (!!)*, r: *I came first*; 117 = 342 *This apple pie has a very good flavour (!!)*; 118 *We have to reach the train for London (!!)*, r: *catch the London train*; 138 *It is very important to eat your breakfast before going to school* (elképzeltető, de mást jelent), r: *to have breakfast*; 143 *Dad took the car to the service (!)*, r: *repair shop, garage*; 157 *What is your major problem? (!)*; 158 *Who is the dog's master*, r: *owner*; 160 *Mum measured my temperature*, r: *took*; 162 *two times*, r: *twice*; 165 *never more* (Edgar Allan Poe versén kívül aligha, a 'soha többé' = *never again*); 182 *I persuaded my father to go to the cinema* nem jelenti azt, hogy *mi* menjünk, csak azt, hogy *ő* menjen – gyakori magyar hiba; 186 *fried potato*, r: *chips, US fries*, vö. 396 *Mum fried walnut pancakes (!)*, r: *made*; 188 *playing in the Olympics*, r: *taking part in*; 190 *She punched a piece of paper* = 'megütötte a papírt', r: *punched a hole in*; 190 *You have to push the door to open*, r: *to open it*; 192 *a very quick car (!!)*, r: *a very fast car*; 204 *sausage*: nem 'kolbász', hanem 'hurka'; 210 *a sickness* nem jelenthet 'hányás'-t; 218 *A jó hír gyorsan terjed* helyes fordítása nem *The good news spread (!) quickly*, hanem *Good news travels fast*, tehát más példa kell a *spread* 'terjed' megfelelőjére, pl. *The fire spread very quickly*; 219 *The train is starting at 5 a.m.* nem létezik, ezt a 'leave' igével mondják, más példa kell, pl. *We'll have to start early in the morning*; 231 *More than a thousand animals are in this zoo*, r: *There are more than...* (igen gyakori hibatípus a kötetben, pl. 80 *A caterpillar is crawling on this lettuce*, r: *There's a caterpillar...*; 383 *Hot weather is normal in July*, r: *It's normal to have hot weather...*); 232 *I am waiting for you till you get home (!!)*, r: *I'll wait till/until you get home*; 233 *The first lesson is history today* (ilyen rövid mondatokban a szótár gyakran a mondat végére teszi az időhatározót, ám általában sokkal szerencsésebb előre hozni), r: *The first lesson today is history* vagy akár: *Today's first lesson is history* (manapság a 'lesson' helyett is a 'class' gyakoribb), hasonló szórendi hiba 292 *Everybody is healthy in our class*, r: *Everybody in our class is healthy*; 243 *There is a large variety of goods in this shop*; 243 *The weather varies from minute to minute* (a 'weather' nem kollokál a 'vary' igével, noha a 'variable' melléknévvel igen), r: pl. *the temperature varies a great deal*; 244 *verse* ma már – a Biblián kívül – nem *versszak*, hanem (*rimelő*) *költészet* (a *versszak*: *stanza*); 246 *an old map on the wall of the classroom* (a szótár többször 'of-szerkezetet' alkalmaz a morfológiai esetrag vagy más jobb megoldás helyett, r: *on the classroom wall*, pl. 311 'figyelem' alatt: r. *the school's new aquarium*, 328 'harang' alatt: *the church bells*); 251 *ice cream with apple pie*, r: *apple pie with ice cream*; 271 és 440 *The shop assistant was friendly with us*, r: *was friendly*, nem követheti: *with us*; 275 'bonyolult' nem *difficult*, hanem *complicated*; 277=76 'büfé' nem *buffet*, hanem *cafeteria* vagy *snack bar*, az angol 'buffet' pedig általában kisebb fogásokból álló étkezés-fogadás; 286 *each school year*, r: *every school year* (többször, pl. 295 'elhatároz' alatt), viszont az *each* fontos 'egyenként' jelentése (pl. *They got one slice of cake each, They each got a slice of cake*) hiányzik!; 291 'edzőcipő', ill. 430 'tornacipő' nem *training shoe* (! egyes számban), hanem *trainers*; 293 *ehető gombák* kifejezetten nem *eatable*, hanem *edible mushrooms* (*eatable* a.m. 'nem olyan rossz, hogy ne lehetne megenni'); 294 'elégedetlen': ha

jeggyel (mint itt), nem *unsatisfied*, hanem *dissatisfied with*, *unhappy with/about* (*unsatisfied* a.m. 'kielégítetlen'); 297 'elolvas' alatt: *kötelező olvasmány* nem *compulsory reading*, hanem *set reading*, *set books*; 309 *The dog pushed over the vase* (itt állat alanyként nem jó), r: *knocked over*; 311 'figyelmetlen': *inattentive* helyett ma már jobb: *careless*; 316 'főszereplő': a *protagonist* elsősorban színdarabban, itt *hero* jobb lenne; 321 'gondoskodik': *care (for)* helyett jobb: *look after*, míg a 'gondoz' esetében *tend* helyett jobb: *care for*, *look after*; 323 *weak at languages* helyett jobb: *not very good at*; 324 *The roots of the tree are deeply under the ground* (!!), r: *are/reach deep underground*; 326 *Mother is cutting onion* (!!!), r: *is chopping onions*; 326 *larger army*, r: *bigger*; 327 *because my younger brother was sleeping*, r: *was asleep*; 333 *This answer is false* (!!), r: *wrong, incorrect*, de még jobb lenne: *That's the wrong answer* (a hibás inkább *faulty*, azaz egy válasz nem lehet *false*), 333 *hibátlan*: gyakoribb a *flawless*; 393 *My younger brother always makes fun* (!), r: *is always joking, always making jokes*; 393 *The actor changes his clothes in the dressing room*, r: *gets changed*; 416 a *Celsius* angolul inkább *centigrade*; 416 a *körhinta* inkább *merry-go-round*; 416 *szégyellem magam* inkább *I'm ashamed of myself* (*feel* nélkül), 418 'szereplő' alatt a példa vízvezetékszerelőt implikál, ez azonban nem lehet *mechanic*, helyesen *fitter*, esetleg *plumber*; 425 *tanítás*: inkább *teaching, classes*; 425 tart 2: jelentheti azt, hogy *last*, de akkor más példa kell (*The play lasts two hours*), *Az út egy óráig tart kerékpárral* helyesen: *The journey is/takes an hour by bike*; 428 *Tilos a dohányzás!* (felirat) megfelelője nem *Smoking is forbidden*, hanem r: *NO SMOKING*; 435 *clever joiner* (a *clever* 'intelligens', 'eszes') ide r: *skilful* kell; 448 *we can walk across the road*, r: *we can cross the road* (többször); 449 *crowded with toys*: nem járja, helyette gyakori, egyszerű példa kell, mondjuk: *The train was very crowded*. – A FÁJ igénél az ACHE/HURT közötti választás, ill. maga a szerkezet gyakran helytelen: 56 *My stomach aches*, sokkal jobb: *I have stomach ache*; 305 *My head aches*, jobb: *I have a headache*; 424 *my sole is aching*, r: *my sole hurts*, még jobb lenne: *the sole of my foot aches/hurts*.

(5) Kisebbszámúban található, de igen fontosak még a következő típushibák:

(a) amikor a két szereplő közül csak az egyik bír [+ human] szemantikai jeggyel, sokkal természetesebb a passzívum használata: 71 = 373 *A mosquito bit me*, r: *I was bitten by ...*; 298 *A car knocked Lili down* r: *Lili was knocked down by ...*; 416 *Two horses pulled the wagon*, r: *The wagon was pulled by...*

(b) további komoly tévedések a folyamatos / nem folyamatos jelen idő használatában: 64 *What awful weather we have*, r: *we are having*; 170 *What a nice day we have today!* r: *we're having* vagy *it is*; 170 *Emma is sitting next to me* (létezik, de nem az adott magyar mondat fordítása); 194 *Do you really enjoy this boring film?*, r: *are you really enjoying*; 321 *I was thinking before answering* (!), r: *I thought*, de még jobb lenne: *I had to think*

(c) több szempontból is rossz néhány összetett mondat: 138 *Tim asked me if I saw his dog* nem lehetetlen, de inkább csak adverbális kiegészítéssel, itt minden bizonynyal a 'sequence of tenses' szabály alkalmazandó, r: *... if I had seen*; 159 *I will write my homework, and in the meantime mum cooks the lunch* (!), r: *... mum will make lunch*; 327 *We were sleeping in sleeping bags when we were camping*, r: *we slept in ... when we went camping*

(d) helyenként talán a magyar mondattal van baj: 231 'through' alatt *We went/drove through the tunnel*: 'Átmentünk az alagúton', viszont *Az alagúton át mentünk*: 'We went via the tunnel'

(e) kulturális tévedések: nincs az angolban pl. 69 = 291 = 316 *beef soup*, illetve 335 *meat soup*: van esetleg *beef broth* (= marhahúsleves, sűrűbb), vagy – sokkal gyakrabban – *consommé* (= húsleves, pl. metélttel). Nem valószínű: 83 *We had chips and salad for dinner*, továbbá valószínűtlenek a következő nevek: 87 *Dawson*, 198 *Jil* (r: *Jill*), 223 *Miss Bowl*. Az általában élvezetes és hasznos kulturális ablakokban néha pontatlan és/vagy elavult információk is szerepelnek. Pl. *Valentine's Day* 243: ezen a napon *családtagok* semmilyen körülmények között nem küldenek *egymásnak* képeslapot, sőt: a szerelmesek nem is írják alá az általuk (nem is képes-, hanem inkább szirupos-édeskés, borítékban) küldött lapot. A *Christmas Day* 84, 85 leírásában több részlet elavult vagy téves, pl. a *Christmas cracker* elsősorban nem édesség.

A GB vs. US alakok kezelése, illetve a szótárnak a két (három?) iskolarendszer eltéréseiből fakadó kérdésekre adott – nem mindig következetes – megoldásai inkább a kétnyelvű szótárak elméletéhez tartozó problémák, melyek taglalása igen messze vinné bennünket az ismertetett kötetből; bár megemlítem, hogy a szerkesztők és bevont szakértők ebben a tekintetben (is) sokat meríthettek volna Magay Tamásnak az Ország-hozótárakat elemző disszertációjából. A jelen ismertetést inkább azzal a konkrétummal zárom, hogy a fentiekben túl tipográfiai vagy helyesírási hiba, illetve egyéb tévedés, következetlenség található legalább a következő címszavak alatt: *argue, four, mystery* (vö. 164, 421), *near, reign, sight, 'sorry, stay up, thick; birka, ellenfél, elvállik, gyalogos, gyurma, hajszárító, can/doboz/kóla, különböző, névsor, tanít*.

Összegzésül meg kell állapítanom, hogy a látszólag gondosan megtervezett és megszerkesztett, valamint küllemileg igen vonzó kötet angol példaanyagának becslésem szerint kb. 15–20 százaléka hibás. Ennek megfelelően – szerintem – a szótár jelen állapotában való tankönyvvé nyilvánítása még nem indokolt: a kötet sürgős és alapos revideálásra szorul.

*

A szerkesztőséget sokkolta a hibák jellege és mennyisége. Továbbra sem kételkedett a recenzens kompetenciájában, sőt fokozottan örült, hogy a biztos kétnyelvűség képviselőjeként ismert (bár önmagát inkább angol anyanyelvűnek minősítő) és bármiféle (rossz értelemben vett) hazai érdekeken felül álló lexikográfus nyelvészprofesszort sikerült megnyernie a gyermekszótár értékelésére.

A szerkesztőt mégsem hagyta nyugodni a szótár feletti értetlensége. Nem érezte feladatának, hogy ő találjon magyarázatokat, mégsem állta meg, hogy néhány teljesen ad hoc kereséssel saját adatgyűjtésbe ne kezdjen. A tudományos alapok hiányát hangsúlyozva ugyan, beszámolt az eredményeiről a főszerkesztőnek, aki igen gyorsan leállította ezt az akciót, ám egyes eredményekről mégis jónak látta tájékoztatni a recenzentst. A Peter Sherwoodnak szóló levél megerősítette, hogy a szótárismertetést változatlan formában közölni kívánja a lap, emellett feljánlotta a lehetőséget további megjegyzések hozzáfűzésére.

Ezúton is köszönetünket fejezzük ki a professzor úrnak a válaszáért, amely fontos szempontokkal egészíti ki az eredeti írás gondolatait. – A szerk.

Válasz Szépe professzor úr levelére

A *Modern Nyelvoktatás* szerkesztősége – gondolom, a felsorolt példaanyag terjedelme láttán – ellenőriz(tet)te az általam javasolt angol fordulatokat, illetve azoknak feltehetőleg csak egy részét. Az alább említett konkrét példákon túl a szerkesztőség nem közölte velem, hogy pontosan mit néz(et)tek meg. Az ellenőrzésnek-ellenőriztetésnek három forrásáról tájékoztattak. Az idézetek Szépe főszerkesztő úr hozzám intézett e-mail leveléből származnak:

(1) Mivel „kurrens magyar–angol, illetve magyar–angol szótárokban sokszor nem lehet megtalálni a keresett fordulatokat” (közbeszúrásom: ezért is rendkívül fontos az ismertetett kiadvány!), „néhány mondatot” megkérdeztek két (hosszabb ideig angol nyelvterületen élt, angolul beszélő, de magyar anyanyelvű) adatközlőtől. Mindketten a tőlem származó változatokat „vágták rá angolul, illetve (az egyiknek az egyik) változata mindig (PS) mondata volt.”

Ezek szerint két naiv informátor véleménye körülbelül megegyezik az enyémmel.

(2) A 100 millió szóból álló *British National Corpus*-ban megnéz(et)tek néhányat – nem derül ki, hányat – a javasolataim közül. „Ebben szinte mindig (PS) változatai vannak többségben, de minimális találatyszámokkal [...] A *complain about* a korpuszban is győzött 310:129 arányban a *complain of*-val szemben.”

Itt már úgy látszik, mintha a korpusz „nyert” volna velem szemben. Ám ez – ebben az esetben – tévedés, hiszen finomabb rostával kell szűrni az anyagot. A *complain of* belső fájdalmas esetén használatos (kb. ’panaszai vannak’), mint a gyerekszótár példáiban: pl. *complain of a headache*, *complain of a stomach ache*. Ilyenkor a *complain about* nem jó, ennek a jelentése panaszkodik ugyan, de kb. olyan értelemben, hogy panaszt emel valami/valaki ellen, pl. *complain about the noise (from the neighbours)*, *complain about Joe’s friends*. Ha szabad egy olyan kisszótárra hivatkoznom, melynek egyik szerkesztője voltam: *Oxford angol–magyar szótár nyelvtanulóknak*, Oxford University Press, első kiadás, 2002: *complain* a két prepozícióval erre a két jelentésre-ekvivalensre van bontva. Tehát aligha meglepő, hogy egy nagyobb korpuszban a *complain about* jóval gyakoribb, mint a *complain of*.

Nem tudhatom, hogy a javasolataim közül hány ilyen esetet tudnék ’kivédeni’, mivel más konkrét, egyértelmű példát nem hoztak fel. Itt említem meg, hogy az ismertetett mű *nem tartalmaz alternatívákat*, azaz: mindig csak egyetlen fordítást fűz egy-egy magyar mondathoz, kifejezéshez. Erre alább még többször visszatérek.

(3) Lesújtónak tűnhet rám nézve azonban, amit a *Google* hihetetlen terjedelmű adattára mond: „több esetben is a (PS által) nem helyeselt változat volt többségben, pl. *go out to the fresh air* több mint 9 millió találat, *go out into the fresh air* csak valamivel 300 000 felett.” Ez „meglepetést okozott”. Mivel itt is csak egy konkrét példát hoznak föl, erről szól a – sajnos kötelezően terjedelmes – fejtegetésem, noha világos, hogy ez az említett „több esetben” is érvényes (lehet).

A kérdés szerintem két részre bontható. Az egyik oldala (a) az angol mint világnyelv, a másik (b) a Google mint (amolyan) világnyelv.

(a) Az angol nyelvnek ma már annyi területi-társadalmi változata van, hogy egyre inkább angol nyelvekről (*Englishes*) beszélnek a szociolingvisták. Vitathatatlanul ma a legelterjedtebb és legbefolyásosabb variánsa az amerikai angol (US). Az ismertetett

mű hozzáállása e kérdéshez nem egyértelmű: míg a kulturális „ablakokban” képviseltek ugyan az amerikai (US), kanadai, ausztrál, új-zélandi (stb.) kultúra egyes sajátosságai, addig a kötetben sehol sincs utalás nemhogy az angol nyelv említett erős tagolódására, de még arra sem, hogy ez problémát jelenthet egy angol szótár számára. Úgy látszik, hogy az ismertetésben tett erről szóló futólagos utalást mégis ki kell fejtenem. Tisztázzuk tehát: *a gyermekszótár a brit angolt képviseli*, hiszen kizárólag brit a helyesírása (*colour*, nem *color* stb.) és a kiejtés átírása (sőt: a kiejtés a legműveltebb, már-már kiveszöben lévő brit angolt képviseli, pl. a *vegetable* szót még kétszótagúként tünteti föl), túlnyomórészt brit a példamondatok tematikája (amikor nem neutrális: Skócia többször, a Loch Ness-i szörny legalább háromszor említve stb.), s így feltehetőleg a nyelvi fordulatok is leginkább a brit angolból merítenek, esetleg abban a sajnos hiú reményben, hogy ebben a tekintetben ezen a szinten „még” nem tapasztalható komolyabb eltérés az „angol nyelvek” között. Variánsokat, alternatív szerkezeteket sem ad, teljesen érthető – ám expliciten nem részletezett – okokból (gondolhatunk olyasmire mint kezdő szint, terjedelmi korlátok stb.)

Ebben a tekintetben a mű komoly lexicográfiai hagyományokat követ, mármint ami a *nem Amerikában* kiadott angol szótárakat illeti. Ugyanis ezek is hajlamosak – akár hallgatólagosan, akár explicit módon – a brit angolt venni alapul. Igen ám, de az *angol frazeológia-idiomatika területe* hallatlanul ingoványos. Itt van például kifejezésünk német változatának – *an die frische Luft gehen* – angol megfelelője három, találmorra kiválasztott, de az Interneten is könnyen hozzáférhető szótárból:

to go out into the fresh air (www.thefreedictionary.com/fresh)

to go out in the fresh air (Hans Schemann, Paul Knight: *English-German Dictionary of Idioms*, 1995, *air* alatt)

get out in[to] the fresh air (*Oxford Duden, Luft* alatt)

Már ebből is kiderül, hogy erre az *invariáns* német fordulatra három-négy különböző, feltehetőleg (főleg?) brit angol megoldás található, ráadásul *egyik se felel meg annak*, amelyre úgy látszik kilenc milliónál több „találat” van a Google-ból. Kockáztassuk meg a következőt: az egységes(ebb) irodalmi változattal rendelkező nyelvekkel szemben – ide kell sorolnunk a magyart is – a *többközpontú, továbbá szédületes gyorsasággal s többféleképpen változó-fejlődő beszélt angol nyelv frazeológiájának-idiómáinak strukturája igen képlékeny és akár a brit angolon belül is jóval nehezebb meghatározni, mint mondjuk a németben vagy a magyarban, hogy egy-egy ilyen fordulatnak, idiómának melyik változata(i) minősíthető(k) „helyesnek”, a „beszélt normának” (?) megfelelőnek.*

Az adott esetben valószínűnek tartom, hogy egyesek számára (kik számára? és hol és mikor?) a kifejezésünk éppúgy két részre tagolódik, mint a röghöz kötött *go out+to the shops*, *go out++to do the shopping* példák, melyekre persze nem létezik az *into* szócskával alkotott variáns, azaz nincs **go out into the shops*, ***go out into do the shopping* (!). Nyilván egyéb hatások között a *go* ige számtalan *phrasal verb*-szerű, az említett példákhoz hasonló „továbbképzett” alakjai – *go in*, *go on*, *go into*, *go in to*, *go onto*, *go on to* stb. – is befolyásolták ezek alakulását. Véleményem szerint tehát a *go out to the fresh air* keverék alakzat, mely a *to* szócska rendkívül változatos szerepének

(is) köszönhető. Elképzelhető, hogy ez egy folyamatban lévő változásként fogható föl az angol nyelv valamely változatában.

Az enyémekben azonban nem tapasztalható ilyen változás (még akár a váltakozás szintjén sem), továbbá – szerintem – a gyermekszótár képviselte változatban sem *ajánlatos*, pontosabban: ezek kizárólagos képviselője eltérne a szótár egyéb szintjein erősen érvényesülő brit angol normá(k)tól. Ebben a tekintetben a szerkesztőség örvendetesnek mondható házaságot hozott létre jelen recenzens és az ismertetett kötet között. Mert most már visszatérve ismertetésemre: én a szótár brit angol *bias*-át követtem – igaz, éppoly hallgatólágyan, mint a szótár maga – s a saját, ötvennél több éven át beszélt művelt brit anyanyelvemet vettem alapul – csakis azt merhettem alapul venni – minden javaslatom mérlegelésekor, különös tekintettel arra, hogy mindig csupán egyetlen változat közlésére vállalkozik a kiadvány. Olyan frazeológiai *változatot*, melyet én magam nem használok, esetleg *regisztrálhatnék* (*regisztrálhattam volna*) ugyan, ha a szótár szerkezete ezt lehetővé teszi (tette volna). Jó lelkiismerettel mégsem tudok ily(enek)et az adott helyzetben, tehát egy kezdők számára készült kiegészítő számára *kizárólagosan ajánlani*, hiszen egy-egy kifejezés szociolingvisztikai feltérképezése híján annak szélesebb körű használhatóságával (angolul erre jobb szó: *appropriateness*) nem lehetek tisztában. Szerintem a tisztességes recenzens másképp nem is járhat el. – Igaz viszont, hogy mindezeket ki kellett-illetett volna fejtenem és az ismertetés *elé* bocsátanom. Köszönöm a szerkesztőségnek, hogy ezt itt most megtehettem.

(b) A *Google*-nak nyelvtudományi célokra való használhatósága, kiaknázhatósága külön tanulmányt igényelne. Itt erről csak annyit, hogy egyesek számára már bizonyára elképzelhető, hogy a *Google*-t *szótár helyett* lehetne használni, hiszen nyilvánvalóan sokkal több – sok esetben több millió – adattal rendelkezik, mint akár a legnagyobb szótár, de mint talán a legnagyobb korpusz is, ráadásul minden egyes adathoz oda van rendelve valamiféle kontextus is. (Talán nincs szükség többé kétnyelvű szótárakra sem, hisz olyan ütemben fejlődik a fordító-szoftverek minősége, hogy esetleg már a közeljövőben gombnyomásra kaphatunk valamirevaló – de az igazi kérdés: mire való? – szöveget minden nyelvből minden nyelvre.)

Itt azonban még biztosan nem tartunk. Ami a *Google* (angol)szótárszerű használatát illeti, mint arra a főszerkesztő úr [Sz.Gy.] is rámutat: nem lehet ellenőrizni, hogy mi került bele, mikor, honnan, és miért, ezen felül rengeteg benne az ismétlődés. Jelen vonatkozásban én azt hangsúlyoznám, hogy ma már millióknak a második vagy harmadik vagy többedik nyelve az angol ilyen vagy olyan szinten bírt valamelyik variánsa, melyet természetesen mindenféle „kontrollszerkesztés” nélkül szabadon használ(hat)nak az Interneten, pontosabban most már az Interneten is. Persze szó sincs arról, hogy kontrollszerkesztetném – még ha lehetne is – a *Google* angolságát. De más kérdés, hogy *hogyan és mit lehet nyelvileg tanulni ebből a nyers adathalmazból*. A *Google*-lal nem azért nem lehet vitatkozni, mert hihetetlen mennyiségű adattal rendelkezik, hanem azért, mert nincs véleménye.

Hogy a magyar olvasóval jobban érzékeltessem a problémakört, hadd meséljek el egy kis történetet. Nemrég cikket írtam a magyar mint idegen nyelv tanításáról, amivel évtizedek óta kenyeremet keresem. Többek közt azt merészelttem állítani, hogy a magyar nyelv két mássalhangzóra végződő igeőveikhez a főnévi igenévnek és a jelen

idő többes szám harmadik személyű alakjának a végződését mindig ún. kötőhanggal kapcsoljuk. Azaz – mondjuk az *akasztalak* / *akasztalak* (stílárús szinten valószínűleg megkülönböztethető) alakpárral szemben – „nincsenek” **akasztani*, **akasztanak* alakok, „csak” *akasztani*, *akasztanak* létezik (az *akaszt* paradigmája az új *Nagyszótár* I., *Segédletek* című kötetéből való: Budapest, 2006, pp. 842–3; fontos megemlíteni az igerendszerben a kötőhangot: ui. **akasztanak* / *akasztanak*, míg pl. *parasztanak* / **parasztanak*). De persze a *Google*-ból bőven idézhető példa ilyen esetekben is kötőhang nélkül alkotott igealakokra. Ha ezek történetesen a *Google*-ban túlsúlyban lennének (lesznek?), *kizárólagosan* ezeket az alakokat kellene-e *tanítanom*? Természetesen itt is fokozottan figyelembe kell venni a korábban említett eltéréseket a két nyelv tagolódása, az irodalmi normai háttér stb. tekintetében.

Azonban mindketten – én az említettem cikkben és jelen ismertetésemben, valamint ez a gyerekszótár gazdag és jobbára értékes és viszonylag könnyen rendbehozható anyagával – a nyelvpedagógia ügyét óhajtjuk szolgálni.

Összefoglalva tehát a mondottakat, az érintett kérdések továbbgondolásához úgy látszik a modern nyelvpedagógia szempontjainak árnyaltabb, összetettebb figyelembevételre van szükség. A mai magyar anyanyelvű világban ki – és mi – legyen a nyelvtanár?

És milyen legyen az angol nyelv tanulását segítő tananyag?

TINTA KÖNYVKIADÓ

HANKÓ B. LUDMILLA, FUTÓ ISTVÁN, HEÉ VERONIKA

CSEH NYELVKÖNYV ÉS MUNKAFÜZET
CSOPORTOKNAK ÉS MAGÁNTANULÓKNAK

252 + 60 oldal, együtt 3500 Ft

Nehéz a cseh nyelv? Igen, minden nyelv nehéz, de könnyű is, ha létezik jó segéd-eszköz a megtanulásához. Jelen tankönyvünk az évtizedek óta több generáció nyelvtanulót sikeresen felkészítő tankönyv felújított, átdolgozott kiadása, mely csoportos és magántanulásra egyaránt alkalmas. Az eredményes tanulást segíti az átgondolt felépítésű, és változatos feladatokat tartalmazó munkafüzet. Az egyéni nyelvtanulást könnyíti a fordítási feladatok megoldását tartalmazó fejezet. A tankönyv anyaga középfokú nyelvi szint elérésére képesít.

Megvásárolható a kiadóban:

TINTA KÖNYVKIADÓ

1116 Budapest, Kondorosi út 17.

Tel.: (1) 371-0501; fax: (1) 371-0502

E-mail: info@tintakiado.hu; honlap: www.tintakiado.hu